

IMAGINEA LITERARĂ A VIRTUȚILOR ARISTOCRATICE ÎN *ANDANÇAS E VIAJES DE PERO TAFUR*

Anca Crivăț*

În Castilia, *specula principum* este un gen literar extrem de bine reprezentat încă din secolul al XIII-lea. În interiorul corpusului extins pe care îl alcătuiesc aceste scrieri se profilează orientări clar definite, date în special de tradiția de la care operele se revendică. Astfel, arată David Nogales Rincón, lucrările secolului al XIII-lea se elaborează sub influența puternică a tradiției orientale ce se manifestă în preocuparea dominantă pentru profilul etico-moral al principelui; la sfârșitul acestui secol și de-a lungul celui următor, această tradiție este treptat abandonată în favoarea celei occidentale și a unei analize ce are din ce în ce mai mult în comun cu teoria politică. Vor fi utilizate izvoare latine antice și tardoantice (Cicero, Seneca, Casiodor), franceze (*Enseignemens que monseigneur Saint Louis fist a son ainzné fils Phelippe*), dreptul castilian codificat în *Partidas* ale lui Alfonso al X-lea, dreptul canonic consemnat în *Decretale*, toate acestea pe fondul progresivei asimilări a lui Aristotel (mai ales prin traducerea și glosarea tratatului *De regimine principum* al lui Aegidius Romanus de către Juan García de Castrojeriz). În sfârșit, secolul al XV-lea asistă la masiva încorporare a izvoarelor clasice care conviețuiesc cu cele creștine (Nogales Rincón: 15–17). Prezența unor astfel de lucrări, la sfârșitul secolului al XV-lea, în biblioteca Regilor Catolici, dar și în multe biblioteci nobiliare este elocventă în privința interesului ce li se acordă și care depășește deja sfera educației principelui, multe dintre ele conținând și capitole referitoare la consilieri și la curteni (Nogales Rincón: 11).

Nu doar imaginea regelui reprezintă o preocupare pentru această epocă, ci și, în măsură cel puțin egală, cea nobililor care îl înconjoară. Este de ținut seama că secolul al XV-lea castilian cunoaște o amplă dezbatere asupra statutului cavaleresc: scrisori doctrinare, tratate care se servesc de expunerea teoretică sau de forma alegorică, compilații în care aspectele juridice sunt dublate de cele privitoare la morală alcătuiesc un corpus foarte amplu care, revendicându-se de la deja îndepărtatele origini ale reglementărilor privitoare la noblețe existente în opera juridică a regelui Alfonso al X-lea, pune în evidență necesitatea de a se raporta la un ordin tradițional – *bellatores* – a cărui poziție în societate se cere redefinită (Pérez de Tudela y Velasco: 826). După cum se știe, o chestiune esențială care se discută în ultima parte a domniei lui Juan II este definirea nobleței și condițiile în care se poate accede la

* Universitatea din București; anca.crivat@lils.unibuc.ro

aceasta; dezbateră, acerbă fiindcă avea implicații notabile în politica momentului istoric respectiv, se poartă cu aparatul teoretic furnizat de tratatele de etică aristotelice și de scrierile juristului italian Bartolo da Sassoferrato; în această dispută două poziții fundamentale se conturează: cea care afirmă rolul regelui în a concede noblețea ca pe o recunoaștere a meritului și cea care îi contestă regelui capacitatea de a înnobila, susținând rolul fundamental al originii nobile și al transmiterii ereditare a acesteia. Partizani ai primei poziții, care se revendică de la teoriile lui Bartolo da Sassoferrato, vor fi, de pildă, eruditul umanist și diplomat Alonso de Cartagena (*Discurso de la precedencia del rey católico sobre el de Inglaterra en el Concilio de Basilea*, 434; *Doctrinal de caballeros*, 1435–1440) sau cronicarul și moralistul Diego de Valera (*Espejo de verdadera nobleza*, cca. 1440). Pe cea de-a doua o va susține Juan Rodríguez del Padrón, autor al unui roman sentimental, poet și traducător în castiliană al lui Ovidiu și autor al tratatului despre noblețe *Cadira de honor* redactat tot în jurul lui 1440 (Accorsi, 2015: 45). Pe acest fundal, se discută intens categoriile în care se clasifică noblețea (după ce Bartolo afirmase că ea poate fi teologală, naturală sau civilă – aceasta din urmă acordată de rege), sursele acesteia, raportul dintre onoare și virtute. Este noblețea o virtute în sine sau doar un semn, un indiciu al virtuții? Este onoarea o recompensă a virtuții? Dacă cineva primește demnitate în stat drept urmare a viciului, demnitatea respectivă îl face nobil? (Pérez de Tudela y Velasco: 816, 821). Iată întrebări care deschid, fără îndoială, alte întrebări privitoare la virtuțile propriu-zise și la exercitarea lor, la viciile ce li se opun și, în ultimă instanță, la profilul ideal al nobilului către care aspiră o societate plină de conflicte cum este cea a domniei lui Juan al II de Castilia.

Însă niciuna dintre întrebările de mai sus nu formează obiectul demersului nostru de acum. Ceea ce ne propunem este să vedem în ce mod se raportează la acest profil nobiliar un hidalgo și cavaler spaniol, Pero Tafur (1405/1409 – cca 1480), deținător, la Córdoba, al funcției de *veinticuatro* (unul dintre cei douăzeci și patru de responsabili cu administrarea orașului), care a întreprins, între 1436–1439, o lungă călătorie prin Europa, Turcia și Orientul Apropiat.

Itinerarul său începe la Sanlúcar de Barrameda, străbate Italia (Pisa, Veneția, Roma și o serie de alte orașe italiene), ajunge în Palestina și în Egipt; cavalerul revine la Constantinopol și vede o parte din Turcia; se întoarce la Veneția și traversează Imperiul German până la frontiera cu Țările de Jos, apoi Polonia, Austria și, din nou, Italia de Nord până la Ferrara; întorcându-se în Spania, trece prin Sardinia, unde istorisirea sa se întrerupe la mijlocul unei fraze: finalul unicului manuscris nu s-a păstrat (Vives Gatell 1982: 27). Relatarea călătoriei sale *Tratado de las andanças y viajes* – este scrisă după căderea Constantinopolului, pe care cavalerul andaluz o deplânge în mai multe rânduri.

Motivele unei atari călătorii nu au fost identificate. În prologul cărții (păstrat doar parțial), Tafur afirmă că vizitarea țărilor străine poate aduce beneficii asemănătoare celor pe care le presupune realizarea unor acțiuni eroice: întărește inimile nobile, făcându-i cunoscuți, prin încercările și iscusința lor, pe acei *fijosdalgo*

care le duc la bun sfârșit (Tafur 1982: 1–2). De asemenea, aflat la Constantinopol, cavalerul îi solicită împăratului Ioan VIII Paleologul o lămurire asupra posibilei înrudiri a strămoșilor lui cu familia imperială bizantină, fapt care – susține Tafur –, după o cercetare în arhive, se și confirmă. Pe de altă parte, deși nu i se cunoaște o misiune oficială, cavalerul a avut cu sine scrisori de recomandare din partea regelui castilian Juan II, care i-au deschis, probabil, multe uși. Toate acestea au făcut ca unii cercetători să identifice în călătoria cavalerului andaluz un „itinerar al prestigiului” dublat, după aproape douăzeci de ani, de redactarea unei cărți care să îl consemneze, oferindu-i, prin scris, o anumită consacrare (Beltrán 1991: 148–153). Pe lângă faptul că își descoperă o ascendență imperială, Tafur întâlnește în răstimpul călătoriei sale unele dintre cele mai marcante figuri politice ale vremii: pe lângă împăratul bizantin, este primit de papa Eugeniu al IV-lea, de împăratul de la Trapezunt Ioan al IV-lea Comnen, de sultanul Murat al II-lea și de împăratul german Albert II de Habsburg, pentru a nu pomeni o serie de alți mari nobili ai vremii, cu care întreține relații dintre cele mai cordiale. Așa se face că micul nobil andaluz are ocazia de a redacta – fără a fi un scriitor „profesionist” – câteva portrete care oferă o idee despre imaginea pe care și-o face despre marea aristocrație a lumii lui.

Nu toți cei întâlniți sunt portretizați în *Tratado*... iar anumite absențe surprind: astfel, de pildă, tocmai împăratul de la Constantinopol, cu care Tafur descoperă că s-ar înrudi, nu are un portret. Memoria călătorului ne păstrează doar câteva figuri: regele Ciprului Ioan III (122), Louis de Saint Sébastien ce avea să fie mareșal al Ordinului de Rodos (132), sultanul Murat al II-lea (153), marchizul de Ferrara (223–225), ducele de Milano (228), Juan de Cervantes – cardinal de San Pietro in Vincoli, (234), Jean de Luxembourg, bastard de Saint Pol (246–247), ducele de Burgundia – Filip cel Bun (248), episcopul de Burgos – Alonso de Cartagena (273), împăratul german Albert II (274, 279), regele Poloniei Vladislav al III-lea (276). Vom exclude din analiza noastră figurile celor doi înalți prelați: în interiorul sistemului tripartit definitoriu pentru ordinea politică și socială în Evul Mediu, sistem alcătuit, după cum se știe, din *oratores*, *bellatores*, *laboratores*, prelații sunt oameni de litere și fac parte din primul ordin, al celor ce se roagă, în vreme ce regii și cavalerii alcătuiesc ordinul menționat al doilea, al purtătorilor de războaie, al oamenilor de arme.

Revenind la scrierea cavalerului andaluz, vom constata că tehnica sa portretistică este extrem de austeră: trăsăturile se acumulează pe baza unei tehnici enumerative bazate pe polisindeton, alcătuiind portrete articulate în două părți – aspectul fizic și profilul moral – în care recunoaștem imediat *effictio* și *notatio* recomandate de poeticile medievale și devenite de uz curent în epocă. Iată, de pildă, portretul împăratului german: *El Emperador era onbre muy alegre é de gentil cuerpo é gesto, aunque grande allende manera; é era baço de color [...]. E este emperador Alberto fué onbre de muy soberana virtud e muy xpianisimo e muy devoto onbre ansi en el oyr los divinales offiçios como en las cosas piadosas que fazie; era onbre muy onesto é muy continente varón é franco é muy esforçado cavallero* (Tafur, 1982: 274, 279).

Care sunt trăsăturile de caracter pe care le scoate în evidență Pero Tafur? Să le extragem din marea masă a textului său: *gracioso onbre é, para su hedat, asaz de buen ingenio* (122); *persona discreta e grave é onesta* (228); *persona discreta, de gesto grave é estava tan bien acompañado qual yo nunca vi otro* (153); *onbre de mucha virtud e buen cavallero en la guerra* (225); *gentil cavallero é onbre de grant onor e ansi avanzado por la valentia de la persona que otros muchos de mayores estados no eran tan onrados...gentil en toda cosa...valiente...virtud e bondat...gentil de persona e cuerpo...onbre bien discreto e muy curial* (246); *muy nobilissima persona e de grant virtud...allende de manera galan quanto puede ser* (248); *conosçiendo su grant magnificençia...onbre muy alegre...de muy soberana virtud e muy cristianisimo e muy devoto onbre ansi en el oyr los divinales offiçios como en las cosas piadosas que fazie; era onbre muy onesto é muy continente varón é franco é muy esforçado cavallero* (277, 279).

Observăm că sunt puse în evidență vitejia și însușirile războinice (*buen cavallero en la guerra, avanzado por la valentia de la persona, valiente, muy esforçado cavallero*); de asemenea, virtutea, *virtud*, calificată la superlativ (*mucha, grande, soberana*) și înțeleasă ca sumă a calităților individuale pozitive opuse viciului (Covarrubias, II, 1611: 76); calitatea de *gentil*, cuvânt explicat de vocabularul spaniol-latin al lui Antonio de Nebrija (publicat, probabil, în 1495) ca *elegans* (Nebrija, 1989: s.v.) și de mai târziu *Tesoro de la lengua castellana o española* (Covarrubias, 1611: 434) ca referindu-se la o înfățișare plăcută și un corp bine proporționat care denotă o origine nobilă; tot aici se încadrează *allende de manera galan quanto puede ser*, unde *galan* este explicat ca *elegans, lautus* de către Nebrija (s.v.); de asemenea, *discreto*, cu bun discernământ (adică, conform dicționarului de la 1611, „care știe să cântărească lucrurile și să îi dea fiecăruia locul său” – *que sabe ponderar las cosas y dar a cada una su lugar: 321*) care se însoțește cu gravitatea persoanei, deci cu autoritatea sa (Nebrija, 1989, s.v. *gravedad*). Îi atrag atenția și generozitatea (*grant magnificençia, franco*), pietatea și actele ei (*cristianisimo e muy devoto etc.*); *onbre muy onesto é muy continente varón* trimite la virtutea cardinală a cumpătării; unele calități ale vieții sociale, de curte – acesta este mediul unde Tafur îi întâlnește, în general, pe protagoniștii schițelor sale de portret – completează tabloul: *gracioso*, glosat de Nebrija drept „decent” sau „agreabil” (*decorus, lepidus*, Nebrija, 1989, s.v.); în sfârșit, onoarea: acest din urmă termen, extrem de folosit, dar polemic este glosat de Nebrija (s.v.) atât ca „podoabă” sau valoare personală (lat. *decus*), cât și ca prețuire acordată de societate pentru exercitarea respectivei valori (lat. *honor, honos*).

Firește, aceste calități înregistrate de Tafur se potentează reciproc în cadrul descrierii unei personalități și nu vom putea afirma că simpla apariție, de mai multe ori, a uneia dintre ele reprezintă realmente indiciul unei preeminențe, mai ales că ne aflăm în fața unui corpus restrâns. Ceea ce ni se pare important, însă, este că pentru constituirea acestui „catalog” de virtuți Tafur s-a ghidat, credem, după cadrul tradițional al virtuților cardinale, chiar dacă acesta nu este prezent în

totalitatea lui (*prudencia* se regăsește în *discreción*; *fortitudo* – sub aspectul ei restrâns de curaj manifestat de omul de arme – în *valentía*; *temperantia* – în *continencia*; *justitia*, în sensul ei tradițional de „a da fiecăruia ceea ce i se cuvine” nu este menționată explicit). La acestea se adaugă pietatea: nu se menționează cele trei virtuți teologale – să nu uităm că nu ne găsim în fața unui tratat de morală – ci simpla enunțare a devoțiunii și a actelor ei care trimite, totuși, la sfera virtuților propuse de religiozitatea creștină.

În afara acestor portrete redactate cu intenția vădită de a oferi o imagine pozitivă a aristocrației vremii sale, Tafur redactează și un portret în care umbrele și luminile se amestecă: cel al marchizului de Ferrara, Niccolò al III-lea d'Este (Tafur, 1982: 223–226). Să îl examinăm.

Secvența descriptivă se deschide cu prezentarea ascendenței acestui nobil – *de linaje de Galalon* – din spița lui Ganelon, trădătorul din *Chanson de Roland*; totuși, în seama marchizului nu este pusă vreo trădare; dimpotrivă, Tafur îl prezintă în alt pasaj ca pe un loial feudatar al papei Eugeniu al IV-lea (Tafur, 1982: 290); îndată, însă, atenția cititorului este îndreptată către istoria decapitării tinerei soții a marchizului și a amantului ei, nimeni altul decât unul dintre fiii bastarzi ai lui Niccolò al III-lea însuși: amândoi au fost condamnați de tribunal, în pofida rugămintelor de clemență pe care însuși papa i le-ar fi adresat tatălui și soțului ofensat; după care marchizul – relatează Tafur – ar fi făcut o călătorie de penitență la Ierusalim pentru ca, la întoarcere, să-și ia din nou o mireasă în vârstă de cincisprezece ani, el având optzeci, „împrejurare de la care nu e de așteptat decât o rătăcire mai rea decât cea dintâi”. Deși incestul, adulterul și pedepsirea lor sunt fapte istorice dovedite, pelerinajul la Locurile Sfinte avusese loc cu doisprezece ani înainte de toate acestea, iar marchizul nu avea optzeci de ani nici la pomenita însurătoare, nici când l-a cunoscut Tafur la Conciliul de la Ferrara, în 1438, ci doar cincizeci și cinci, fiind născut în 1383, după cum arată în notele sale biografice Jiménez de la Espada (Tafur, 1982: 444).

Fie că memoria îl înșală pe autor (cu atât de mult?), fie că vrea să „întunece” un aspect anume al portretului: într-adevăr, călătorul accentuează viața amoroasă cel puțin dezordonată a marchizului (*muy enamorado*: 224), arătând că, după câte se spunea, acesta găzduia în permanență zece-douăsprezece concubine în palatele sale; totuși, personajul e descris ca un mare senior, foarte bogat, cu o fire veselă și o personalitate atrăgătoare: *un grant señor, é muy heredado de muy buenas çibdades é villas é castillos [...]; es onbre muy alegre é bien trayente de la persona* (Tafur, 1982: 224); el le oferă participanților la Conciliu strălucite serbări și distracții (Tafur, 1982: 225) și este – citim printre rânduri – un bun cunoscător al situației politice a Italiei, care în condiții nesigure știe să își pună la adăpost familia și avutul chiar prin mijloace mai puțin obișnuite, cum ar fi legitimarea unui bastard de încredere (Tafur, 1982: 225). Tușa finală: *Este señor marqués es onbre muy alegre, bien paresçe que es de naçion francesa*. Simpatie? Ironie? Ceea ce se vede clar este că portretul diferă de cele prezentate mai sus – el nu conține niciuna dintre virtuțile cardinale, insistând, dimpotrivă, pe viciul incompatibil *cutemperantia*.

Pe lângă aceste chipuri clar „desenate”, cartea lui Tafur înfățișează o serie întreagă de alți aristocrați care nu posedă un portret propriu-zis, dar care sunt caracterizați prin relatarea împrejurărilor la care iau parte sau prin simple evocări redactate în fuga condeiului: generos e contele de Urbino, Guidantonio di Montefeltro (Tafur, 1982: 39–40); o companie foarte agreabilă îi oferă contele Alberto de Patendorf (Tafur, 1982: 269); ducele de Bavaria este sensibil la chestiuni de onoare și a făcut, pentru a recupera spada lui Tafur confiscată fără drept, un efort mai mare decât pentru cucerirea unui oraș (Tafur, 1982: 264); marchizul de Brandenburg este un abil cavaler, care-l răstoarnă la turnir pe împăratul german (Tafur, 1982: 274). Astfel de scurte notații compun o imagine ilustră, omniprezentă în carte, a aristocrației aceluși timp, aristocrație cu care cavalerul andaluz subliniază în mod repetat că se găsește în relațiile cele mai calde.

Însă figura care atrage atenția cu deosebire este cea a lui Tafur însuși: din lectura cărții rezultă un autoportret vizibil cu ușurință, deși, desigur, nu apare nicăieri redactat ca atare într-o secvență descriptivă. Diferitele situații narate pun în evidență, în mod indirect de data aceasta, o serie de virtuți cavalești care nu pot trece neobservate. Astfel, el refuză măgulitoare invitații de a rămâne la curțile pe care le vizitează, arătând că dorește să se întoarcă în Castilla, unde regele său se pregătea să poarte război împotriva maurilor: *É yo le respondí [...] que non lo podía fazer, porque yo avía de complir aquel camino é ser en çierto tiempo en mi tierra, porquel Rey mi Señor vinie á la guerra contra los moros* (Tafur, 1982: 160); într-un context similar, juxtapune în text presupusa dorință a ducelui de Burgundia, Filip cel Bun, de a organiza o cruciadă, și propria sa intenție de a se întoarce să lupte alături de regele său; cucerirea Ierusalimului și recucerirea teritoriilor creștine din Spania sunt puse, astfel, pe un plan similar, iar Tafur dobândește, indirect, profil de cruciat:

El señor Duque [...] embiava por mí muchas veçes é me demandava de las partes donde avía andado é por menudo se quería informar de mí, mostrando aver grant plaçer en ello é como dando a entender el grant deseo que tenía de fazer la conquista de Ierusalem [...]; é preguntóme [...] si me plaçia de quedar en su casa: yo le respondí que, acabado de ver su tierra e París, luégo me volvería en Castilla, porque sabía de çierto quel Rey, mi Señor, quería fazer la guerra en persona á los moros... (Tafur, 1982: 249).

În altă împrejurare, eliberează un grup de captivi creștini robiți de turci, cu prețul unei lupte în care este rănit la picior (Tafur, 1982: 187). Recunoaștem în toate acestea virtutea curajului – *fortitudo* – manifestată în modul propriu al unui cavaler.

De asemenea, cumpătarea, *temperantia*, pare să fie caracteristica vizată în alte două împrejurări: refuză, la Bruges, să întrețină relații intime cu două tinere de bună condiție care i se oferă forțate de faptul că mureau de foame: dimpotrivă, le oferă o sumă substanțială ca să nu se prostitueze (Tafur, 1982: 255); refuză gentil,

dar ferm, o cupă de argint aurit în care i se ofereau trei sute de florini ca dar din partea împăratului Albert (Tafur, 1982: 277), fapt pentru care e felicitat de episcopul de Burgos, Alonso de Cartagena care, mai târziu, avea să îi povestească această scenă regelui Castiliei (Tafur, 1982: 278).

Din profilul cavalerului face parte și pietatea: cea mai clară ilustrare a ei este săvârșirea pelerinajului la Ierusalim (Tafur, 1982: 51–65), dar ea poate fi considerată un mobil al multor fapte dintre cele enumerate mai înainte. Așa, de pildă, în episodul eliberării creștinilor din robia turcească socoate că i-a slujit lui Dumnezeu, disprețuind faptul de a fi fost rănit.

La toate acestea se adaugă o insistență preocupare pentru onoare, evidentă și în scenele pe care tocmai le-am evocat și remarcată de toți cercetătorii care s-au ocupat de această temă; aspectele cele mai semnificative, în acest sens, sunt stabilirea înrudirii genealogice cu împărații bizantini (Tafur, 1982: 141–146) și discutarea însemnelor heraldice ale ambelor familii (Tafur, 1982: 148–149), faptul de a arma el însuși trei cavaleri, la Sfântul Mormânt (Tafur, 1982: 64) și menționarea recurentă și insistență a modului în care a fost primit ca un egal de către reprezentanții cei mai de seamă ai aristocrației europene a momentului. Câteva exemple pentru acest din urmă aspect: la curtea regelui Ciprului a fost tratat *con tanta humanidad, como si yo fuera su natural* (Tafur, 1982: 120); se găsește în Rodos în momentele în care este ales un nou maestru al Ordinului Ospitalierilor, unul dintre cele mai prestigioase ordine cavalești medievale, după cum se știe: în acest context, i se cere să ducă steagul Ordinului în procesiunea care marca desemnarea noului conducător: *é leváronme á la yglesia, é todos en proçeson feziéronme levar e pendon de la Religion fasta el altar mayor* (Tafur, 1982: 128–129); la o recepție, împăratul german împarte masa doar cu Tafur și cu încă un cavaler: *é a la mesa del Emperador non otro sinon él, é el cavallero de Prusia é yo* (Tafur, 1982: 274) și exemplele ar putea continua.

Vedem în această insistență nu doar dorința de a își afirma prestigiul personal, ci și sublinierea faptului că împărtășește cu acești mari aristocrați aceleași virtuți și aceeași preocupare pentru onoare. De altfel, vocea lui nu este singulară în acest moment: în biografia-panegiric a lui Pero Niño, conte de Buelna, redactată către 1436, text „îmbibat” de aspirații eroice și doctrină cavalească, citim, foarte nimerit sintetizate, trăsăturile esențiale ale unui cavaler din prima jumătate a secolului al XV-lea:

El buen cavallero, ¿qué á de aver? Que sea noble. ¿Qué es noble e nobleza? Que aya el corazón ordenado de virtudes. Ansí el buen cavallero vertuoso conbiene que sea cavto e prudente, e que sea judicante, e que sea atemperado, e mesurado, e que sea fuerte e esforzado; e con estas que aya grand fee en Dios e esperanza de la su gloria. (Díez de Games, 1940: 40–41).

Din punctul de vedere al inventarului de virtuți avut în vedere, textul lui Tafur poate fi analizat, așa cum s-a observat deja (Beltrán, 1991: 150), în paralel cu *Generaciones y semblanzas*, galerie de portrete nobiliare redactată de Fernán Pérez de Guzmán între 1450 și 1455.

Acest din urmă autor procedează într-un mod mult mai elaborat, fiecare portret fiind alcătuit din două părți clar evidențiate: se identifică fără dificultate legătura între descriere fizică și morală, *effictio și notatio*, așa cum o recomandă poeticile medievale ce moștenesc aceste precepte din Antichitate (López Estrada, 1946: 323–328) și așa cum apare și în tehnica cunoscută drept *eikonismos* prezentă în biografiile suetoniene ale cezarilor – un model intens utilizat în Evul Mediu (Clavería, 1951–1952: 496).

Dacă analizăm structura recurentă pe care o prezintă *Generaciones y semblanzas*, constatăm că fiecare secvență se deschide cu menționarea originii nobile a personalității descrise, pentru a continua cu descrierea fizică și, apoi, cu portretul moral în care se enumeră virtuțile și viciile, totul încheindu-se cu prezentarea circumstanțelor morții. Așadar, din carte se poate extrage un consistent catalog de virtuți care alcătuiesc profilul ideal al nobilului de secol XV: curajul și capacitățile războinice – virtute cavalească prin excelență (*muy esforçado e de grande trabajo en las guerrras*, 31; *de buen esfuerço*, 73; *esforçado e sabio en las guerrras*, 79 etc.); discernământul – care se subsumează prudenței (*asaz cuerdo e discreto*, 31; *muy auisado e discreto [...] grant discrición*, 83); dreptatea (*de grant celo en la justicia*, 57; *verdadero e cierto en sus fechos*, 63; *muy uerdadero en sus palabras*, 71); cumpătarea (*sosegado e benigno, casto e onesto*, 22; *casto e limpio de su presona*, 57; *bien regido en comer e beuer*, 69; *tanto tenplado e cortes que a presona del mundo non daría una palabra enojosa e aspera*, 75). Se observă imediat că Pérez de Guzmán se ghidează după virtuțile cardinale.

Nici el nu intră în detalii privitoare la virtuțile teologale, mulțumindu-se cu afirmații generale asupra religiozității celor înfățișați (*muy católico e deutot christiano*, 22; *temía mucho a Dios*, 38; *de buena conciencia e temedor de Dios*, 83). Un element asupra căruia insistă este capacitatea nobilului de a-și administra bunurile (*de gran rigimiento e administración en su casa e fazienda*, 53; *su casa tenía bien guarnida*, 63; *de grant regimiento e regla en su casa e fazienda*, 65), subliniind viciul contrar (*de poca administración e hordenanza en su fazienda [...] que menguava mucho su estado*, 78; *nigligente e de poca administración*, 87). Un viciu pus în evidență în mod apăsător este concupiscenta (*amo mucho mugeres, mas que a tan sabio cauallero como el se convenía*, 39; *amo mucho mugeres e diose a ellas con toda soltura*, 42; *pluguieron le mucho mugeres*, 45; *muy disoluto açerca de las mugeres*, 50 etc.). Subliniază, de asemenea, o serie de virtuți cerute nobilului curtean: generozitatea – cu condiția să nu conducă la viciul contrar, cel al risipei (*asaz franco*, 22; *muy franco pero non ordenadamente sinon a uoluntad, ansi que se podía llamar prodigo*, 49; *fue muy franco e tenía grande estado* 51; *era franco hordenadamente*, 54 etc.). În plus, menționează o serie de „virtuți ale sociabilității” prețuite dintotdeauna: capacitatea de a lega prietenii fiabile (*buen amigo de sus amigos*, 67; *buen amigo e cierto con sus amigos*, 63), de a purta o conversație plăcută (*de dulce e amigable conversación*, 31; *asaz graçioso en su dizir*, 35, 44; *de muy dulce condiçion e de buena conuersaçion*, 38;), de a fi cu decență agreabil în societate (*muy alegre e graçioso*, 31; *muy alegre e de grant compañia con los suyos*,

49; *muy cortés e mesurado*, 61; *muy gracioso e mesurado*, 75; *en el palacio muy gracioso e bien razonado*, 132), de a se îmbrăca pe măsura rangului (*vestiase muy bien*, 41; *muy limpio e bien garnido [...] en presona e atavio bien pareçia ser cauallero*, 73; *vistiase muy bien*, 111).

Se observă, credem, similitudinile cu Tafur în privința orientării către virtuțile cardinale, a menționării aspectelor legate de pietate și de calitățile nobilului curtean. De asemenea, amândoi autorii cenzurează la unii dintre cei portretizați înclinația către o viață amoroasă dezordonată. Desigur, scrierea lui Pérez de Guzmán, fiind o amplă galerie de portrete, abordează o mult mai mare varietate de aspecte și o face în mod sistematic, considerând – după cum declară în prolog – că faima este un factor eficient în istorie și că a nu lăsa să se piardă adevărul despre cei care au dobândit-o pe merit face parte din misiunea istoricului.

Desigur, nu vom susține că Tafur ar fi avut, asemenea lui Pérez de Guzmán, cunoștințele necesare de retorică pentru elaborarea portretelor sale, nici că l-ar fi cunoscut pe Suetoniu. Credem, însă, că el s-ar fi putut folosi de lecturile accesibile unui cavaler de condiția sa, ajungând să cunoască, astfel, anumite modele ale descrierii (de persoane, de orașe), pe care le-a folosit la rândul său când și-a scris cartea. Nu putem dovedi cu certitudine că el l-ar fi citit pe Pérez de Guzmán, deși acest lucru nu ar fi fost imposibil: Tafur îl întâlnește în Boemia pe Alonso de Cartagena și are cu el o relație foarte cordială; îl reîntâlnește apoi în Castilla, la curtea lui Juan II, unde prelatul îl laudă pe Tafur pentru că a refuzat un dar foarte prețios din partea împăratului german (Tafur, 1982: 277–278); știm însă că înaltul prelat făcea parte din aceleași cercuri ale nobilimii castiliene cu autorul scrierii *Generaciones y semblanzas* (Vaquero, 2003: 5), deci e posibil să trasăm o ipotetică linie de legătură între Tafur și această din urmă carte.

Pe de altă parte, ne reamintim că, în epoca în care călătorește și apoi scrie Tafur, se poartă în Castilla o dezbateră aprinsă între partizanii nobleței conferite de rege (poziția „bartolistă”) și cei ai poziției opuse, conform căreia ascendența, obârșia înaltă garantează apartenența la această categorie socială. În acest context, Alonso de Cartagena este partizanul primei poziții, pe care o susține în cele două scrieri amintite mai sus. Tot în acest sens gândește și Diego de Valera (pe care Tafur îl întâlnește tot la Breslau). Pérez de Guzmán, pe de altă parte, prin analiza atentă a originii nobiliare a celor portretizați și prin sublinierea originii umile a celor care au, din punctul lui de vedere, un comportament politic reprobabil, cum e cazul favoritului lui Juan II, Álvaro de Luna (Pérez de Guzmán, 1979: 132), pare a fi mai degrabă de partea celei de-a doua teze. Evident, pozițiile nu pot fi absolutizate: chiar și Alonso de Cartagena, susținător fervent al poziției lui Bartolo, trebuie să admită importanța originii, care este prima dintre mărcile virtuții, urmată de vechimea în timp a acesteia, de excelența demnităților exercitate și, în sfârșit, de beneficiile primite din partea principelui (Gonzalez-Vazquez, 2013: 87).

Care este atitudinea lui Pero Tafur în această chestiune pe care o cunoaște, cu certitudine, și care se discută în cercurile pe care vedem că le frecventează? El nu

este un mare nobil, ca Pérez de Guzmán, de pildă, nici nu are poziția de umanist și diplomat respectat în toată Europa a episcopului de Burgos, Alonso de Cartagena.

În contextul pe care l-am evocat foarte succint mai sus, ar fi fost normal să fie partizanul tezei lui Bartolo, care i-ar permite fiecăruia, datorită meritelor personale, să se evidențieze în ochii regelui și să acceadă la demnități superioare. Poate că în acest sens se și îndreaptă menționarea unor merite pe care le acumulează în timpul călătoriei sale: la toate cele enumerate mai sus, s-ar putea adăuga, de pildă, faptul că regele Ciprului îi încredințează o misiune diplomatică pe lângă sultanul Egiptului (Tafur, 1982: 71) sau că, la Ferrara, este primit de papa Eugeniu al IV-lea pe care-l informează asupra sultanului Egiptului, asupra sultanului Murat și chiar asupra împăratului bizantin care se găsea în același oraș cu ei, la lucrările Conciliului de reunificare a Bisericii (Tafur, 1982: 220).

Totuși, am văzut că un element central ale cărții este afirmarea „recuperării” obârșiei înalte a autorului ei, prin confirmarea înrudirii acestuia cu casa imperială bizantină; acest fapt l-ar situa pe Tafur, mai degrabă de partea celor care afirmă însemnătatea ascendenței nobiliare.

Ce spune Tafur însuși, în prologul al cărții sale? Că „cel mai însemnat și mai mare temei al nobleței este virtutea” (*la nobleza tiene á la mesma virtud por mayor é mejor fundamento, 1*); că „cineva poate fi numit nobil doar câtă vreme va urma obiceiurile înaintașilor săi, care, fără să se îndepărteze de actele virtuozitate, ci punând bun început prin îndelungatul exercițiu al curajului, au meritat să fie conducători și cârmuitori ai multora...” (*É tanto tiempo puede alguno ser dicho noble, quanto siguiere las costumbres de otros sus antecesores, los quales, non se apartando de actos virtuosos, mas dando algun buen principio por luenga continuación de proeza, mereçieron ser cabeçeras é gobernadores de muchos, Tafur, 1982: 1*); că și călătoria poate fi asimilată actelor de curaj (*proezas*) prin intermediul cărora hidalgi, datorită încercărilor și silințelor prin care trec, pot „demonstra prin fapte cine le-au fost strămoșii, de vreme ce doar prin propriile acte de seamă pot fi cunoscuți de către străini” (*mostrar por obras quien fueron sus antecesores, quando solamente por proprias fazañas puede ser dellos conoçedora la jente estrangera, Tafur, 1982: 2*).

Vedem, așadar, că insistă foarte mult asupra ideii că meritul personal, acțiunea nobilă, actul de curaj propriu sunt cele care demonstrează apartenența la o spiță nobilă, făcându-i demni pe cei care le practică de a îi conduce pe alții. Așadar, noblețe moștenită, dar susținută de meritul propriu; insistența asupra acestui din urmă aspect, congruentă cu demonstrarea propriilor acțiuni nobile de-a lungul întregii cărți, l-ar putea situa pe Tafur în rândul celor care susțin îndreptățirea regelui de a acorda demnități și statut nobiliar. Tafur este hidalgo și cavaler, poate arma cavaleri la rândul său, dar demonstrarea meritelor personale și, în același timp, a unei ascendențe dintre cele mai nobile din Europa l-ar fi putut propulsa, *rege volente*, spre demnități mai însemnate decât cea de *veinticuatro*, pe care o deținea deja în cârmuirea orașului Córdoba. Un alt argument în favoarea acestei

ipoteze este că, portretizându-l pe marchizul de Ferrara, subliniază meritele bastardului pe care acesta îl recunoaște lăsându-i în grijă soarta casei sale: meritul personal compensează, deci, în ochii cavalerului, originea.

Doar că regele Juan II, care îi dăduse scrisorile de recomandare și în fața căruia Tafur fusese remarcat de episcopul de Burgos, regele care în 1427 sancționase printr-o pragmatică favorabilă utilizarea doctrinei lui Bartolo (González, 2013), avea să moară în 1454 când cartea lui Tafur încă se găsea pe masa de lucru sau fusese de curând terminată, după cum susține Vives Gatell (1982: 20). Lucrarea s-a văzut, deci, lipsită de cel mai important posibil cititor: monarhul însuși.

Cartea rămâne însă un „tur de forță” dus la bun sfârșit de un neprofesionist al scrisului – stilul ei o arată pe deplin – care lasă deschise posibilitățile de interpretare a intenției ei prime. În acest context, credem că nu este exclusă ipoteza ca, în paralel cu afirmarea unei poziții în disputa asupra nobleței, Pero Tafur să-și fi propus să creioneze un *speculum nobilitatis*: nu doar chipuri individuale care să ofere o galerie de portrete, ci portretul colectiv al aristocrației din vremea tinereții sale, cu multele ei virtuți, cu rarele ei vicii și scăderi, cu viața ei strălucitoare la care, pentru scurtă vreme, micul nobil andaluz a fost părtaș.

BIBLIOGRAFIE

Texte

- Díez de Games, Gutierre, 1940: *El Victorial. Crónica de Pero Niño, conde de Buelna, por su alférez Gutierre Díez de Games*, ed. Juan de Mata Carriazo, Madrid, Espasa-Calpe.
- Pérez de Guzmán, Fernán, 1979: *Generaciones y semblanzas*, ed. J. Domínguez Bordona, Madrid, Espasa-Calpe.
- Tafur, Pero, 1982: *Andanças e viajes* de Pero Tafur por diversas partes del mundo avidos, edición, ilustraciones y notas por Marcos Jiménez de la Espada Madrid, Imprenta de Miguel Ginesta, 1874, con una presentación bibliográfica de Francisco López Estrada e índices onomástico, toponímico y de materias por Carmen Sáez, Rafael Morales y Juan Luis Rodríguez, Barcelona, El Albir. [Edición facsimil de la de 1874].

Dicționare

- Covarrubias Orozco, Sebastián de, *Tesoro de la lengua castellana o española / compuesto por Sebastian de Cobarrubias Orozco*, Madrid, Luis Sanchez, <http://www.cervantesvirtual.com/obra/tesoro-de-la-lengua-castellana-o-espanola-0> [3.03.2018]
- Nebrija, Antonio de, 1989: *Vocabulario español-latino*, facsimil de la edición facsimil que hizo la Real Academia Española en 1951 de la edición de Salamanca de 1495?. Madrid: RAE.

Studii

- Accorsi, Federica, 2015: *La idea de nobleza entre Mena, Valera y Rodríguez del Padrón*, în *Juan de Mena: de letrado a poeta*, coord. Cristina Moya García, Tamesis, Woodbridge, pp. 45–54.
- Beltrán, Rafael, 1991: *Los libros de viajes medievales castellanos: Introducción al panorama crítico actual: ¿cuántos libros de viajes medievales castellanos?* „Revista de filología románica”, Anejo 1, pp. 121–164.

- Clavería, Carlos, 1951–1952: *Notas sobre la caracterización de la personalidad en „Generaciones y semblanzas”*, “Anales de la Universidad de Murcia”, X, 4, pp. 481–526.
- González-Vázquez, Sara, 2013: *Représentation et théorisation de la noblesse dans les traités castillans duXVe siècle: une édition du Nobiliario Vero de Ferrán Mexía. Littératures*, Lyon, Ecole Normale supérieure de Lyon.
- González, Sara, 2013: *D’une histoire à l’autre: la mystification du lignage de Pero Tafur dans son récit de voyage Andanças e viajes (XVe siècle)*, *Atalaya*, 13, mis en ligne le 13 décembre 2013, URL :<http://atalaya.revues.org/957> [25.11.2017].
- López Estrada, Francisco, 1946: *La retórica en las „Generaciones y semblanzas” de Fernán Pérez de Guzmán*, „Revista de filología española”, XXX, pp. 310–352.
- López Casas, Merce, 1992: *La tecnica del retrato en „las Generaciones y semblanzas” de Perez de Guzman y las „Artes Poeticas” medievales*. „Revista de literatura medieval”, 4, pp. 145–162.
- Nogales Rincón, David, 2006: *Los espejos de príncipes en Castilla (siglos XIII–XV): un modelo literario de la realaleza bajomedieval*, „Medievalismo. Boletín de la Sociedad Española de Estudios Medievales”, 2006, pp. 9–39.
- Pérez de Tudela y Velasco, María Isabel, 1986: *La dignidad de la Caballería en el horizonte intelectual del siglo XV*, „En la España medieval”, 9, pp. 813–830.
- Vaquero, Mercedes, 2003: *Cultura nobiliaria y biblioteca de Fernán Pérez de Guzmán*, „Anexos de la Revista Lemir 7”, pp. 1–165.
- Vives Gatell, José, 1982: *Andanças e Viajes de un hidalgo español: Pero Tafur (1436–1439), con una descripción de Román Pero Tafur, Andanças e viajes de un hidalgo español (1436–1439)*, Barcelona, El Albir, 1982, pp. 1–93.

THE LITERARY REFLECTION OF ARISTOCRATIC VIRTUES IN ANDANÇAS E VIAJES BY PERO TAFUR

ABSTRACT

This article analyzes the portraits featuring in *Andanças y viajes* by Pero Tafur. Its aim is to deduce the design of this writing in the context of the debate on nobility which took place in Castile during the reign of King John II, based on the literary strategy of the author.

Keywords: Travel literature, Pero Tafur, literary portrait, nobility, lineage